

พลวัตจักรวาลทัศน์และโลกทัศน์สำนึกประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์
กับถิ่นฐานต้นกำเนิดของลาวโซ่ง/ไทดำจากพิธีกรรมความตาย

Dynamics in Cosmology and Worldview of Ethno-historical
Consciousness and Place of Origin from the Analysis of
Lao Song / Tai Dam 's Ritual of Death

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิเชฐ สายพันธ์
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Assistant Professor, Pichet Saiphan, Ph.D.
Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University

วันรับบทความ: 17 เมษายน 2562 (Received April 17, 2019)
วันแก้ไขบทความ: 21 มิถุนายน 2562 (Revised June 21, 2019)
วันตอบรับบทความ: 26 สิงหาคม 2562 (Accepted August 26, 2019)

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นผลจากงานวิจัยเรื่อง “พลวัตในจักรวาลทัศน์และโลกทัศน์ของลาวโซ่ง/ไทดำจากพิธีกรรมความตาย” (Dynamics in Cosmology and Worldview of Lao Song / Tai Dam 's Ritual of Death) เสนอต่อศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โดยศึกษาจากเอกสารตำราบทสวดในพิธีศพจากสำนวนต่าง ๆ ที่ปรากฏในท้องถิ่นแต่ละภาคที่ชาวลาวโซ่ง/ไทดำยังใช้อยู่ในประเทศไทย เปรียบเทียบกับสำนวนจากสิบสองจุไทยประเทศเวียดนามอันเป็นถิ่นฐานที่ชาวลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยเคลื่อนย้ายมา ร่วมกับการทำงานสังเกตการณ์พิธีศพในภาคสนามในพื้นที่เขตจังหวัดนครปฐม เปรียบเทียบกับงานศึกษาพิธีศพก่อนหน้านี้ พบว่าแม้จะมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนพิธีศพอันเกิดจากอิทธิพลกระบวนการประวัติศาสตร์สังคมที่คนกลุ่มนี้เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่บริบทใหม่ในดินแดนประเทศไทยในช่วงสองร้อยปีที่ผ่านมา ทำให้เห็นความแตกต่างบางประการจากแบบแผนประเพณีพิธีศพที่เกิดขึ้นในสิบสองจุไทยอันเป็นดินแดนดั้งเดิมแสดงถึงพลวัตในจักรวาลทัศน์และโลกทัศน์ของลาวโซ่ง/ไทดำในบริบทที่เปลี่ยนแปลงแต่ยังคงโครงสร้างเชิงเนื้อหาและโครงสร้างเชิงรูปแบบของลำดับ ขั้นตอน ในกระบวนการพิธี ภายใต้การกำกับของระบบความเชื่อในคติผีแถนผีด้าอันมีจักรวาลทัศน์แบบคู่ขนานเมืองฟ้า-เมืองลุ่ม เป็นแกนสำคัญของความเชื่อนี้อยู่อีกทั้งพิธีศพยังแสดงให้เห็นโลกทัศน์ที่ตอกย้ำจิตสำนึกของผู้พลัดถิ่นฐานดินแดนบ้านเกิดร่วมกับความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านพลวัตการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากดินแดนสิบสองจุไทยสู่พื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย ทำให้เห็นว่าคติผีแถนผีด้าของชาวลาวโซ่ง/ไทดำ เป็นระบบความเชื่อในคติผีวิญญาณนิยม (Animism) และจักรวาลทัศน์ (Cosmology) ที่แสดงออกอย่างโดดเด่น กลายเป็นแกนความผูกพันยึดโยงจิตสำนึกและแสดงโลกทัศน์ในความเป็นกลุ่มเดียวกัน อันเป็นลักษณะเด่นของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และอารงสภาวะชาติพันธุ์ของกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำไว้อย่างเหนียวแน่น

คำสำคัญ: ลาวโซ่ง, ไทดำ, จักรวาลทัศน์, คนพลัดถิ่น, ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์

Abstract

The article is the finding and conclusion from the research project “Dynamics in Cosmology and Worldview of Lao Song / Tai Dam ’s Ritual of Death” proposed to Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center (Public Organization). The study of textual analysis compares Lao Song / Tai Dam traditional prayer books, Kwam Bok Tang, in the funeral rite practiced in Sip Song Chu Thai area in Vietnam, where it’s the place of origin, and in Thailand. Field study and participant observation in the funeral ritual process, to investigate the idea mentioned in the text with the ritual practicing, also conducted in the Lao Song / Tai Dam community during 2018 in Thailand. The study conveys the dynamics in cosmology of Tai Dam in Thailand where Buddhism is implanted in the idea of their traditional cosmology and traditional funeral ritual process. Nevertheless, the structure of traditional cosmology Heaven and Earth, Muang Fha – Muang Lum, and structural ritual procedure are still preserved in principle essence. Whereas the worldview of ethno-historical consciousness and place of origin are always reinforced in the funeral rite. Accordingly, the cosmology and this kind of worldview play the significant role to construct their strong ethnic consciousness and prominent ethnic identity of the group connecting their ethnicity wherever they are.

Keywords: Lao Song, Tai Dam, Cosmology, Diaspora, Ethno-history

บทนำ

ความตายเป็นช่วงเวลาหนึ่งของชีวิตมนุษย์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญมาก วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้พยายามสร้างคำอธิบายและสะสมองค์ความรู้เกี่ยวกับความตายในรูปแบบต่าง ๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาของแต่ละสังคม ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจในช่วงเวลาที่สำคัญแห่งการเปลี่ยนผ่านของชีวิต สามารถดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ศาสนา จักรวาลทัศน์ ไปพร้อม ๆ กับแบบแผนประเพณีปฏิบัติที่สร้างสมขึ้นมาในแต่ละสังคม การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีคิดและการปฏิบัติในวัฒนธรรมความตายจึงจำเป็นต้องเข้าใจระบบคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคมที่สร้างความเชื่อมโยงและความเข้าใจชีวิตมนุษย์ทั้งในโลกทางสังคมที่เราเรียกกันว่า “โลกทัศน์” และในโลกทางศาสนาและความเชื่อที่เรียกว่า “จักรวาลทัศน์” กรอบความคิดทั้งในโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์ที่มนุษย์พยายามอธิบายจากปรากฏการณ์ความตายนี้ ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของระบบภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชน การทบทวนภูมิปัญญาและระบบความรู้ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความตายนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการทำความเข้าใจระบบคิดของมนุษย์ทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรม

กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง/ไทดำ¹ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีองค์ความรู้และแบบแผนวัฒนธรรมเกี่ยวกับความตายอย่างเป็นที่น่าสนใจ สะท้อนให้เห็นทั้งคติโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์อันเป็นระบบคิดภูมิปัญญาที่มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม อีกทั้งกระบวนการทางสังคมที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นพัฒนาการของการเติบโตองค์ความรู้เกี่ยวกับความตายจากทั้งในสังคมแบบจารีตที่อยู่ในระบบโครงสร้างความคิดและความเชื่อแบบการนับถือผี โดยเฉพาะระบบผีแถนและผีบรรพชนหรือผีดำ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534, 2537, 2545; ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534; ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2561; Pitiphat, Sumitr, 1980) ซึ่งเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมเมื่อครั้งที่ปฏิบัติกันในดินแดนสิบสองจุไททางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ภายหลังที่กลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำได้เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทยเมื่อราวสองร้อย

พิเศษเป็นต้นมา และต่อมาได้กระจายตัวออกไปตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย การเข้ามาตั้งถิ่นฐานท่ามกลางบริบทของสังคมไทยที่นับถือพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุให้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ร่วมกับระบบความเชื่อดั้งเดิม การผสมผสานกันระหว่างโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์ใหม่ทางพุทธศาสนามีผลต่อการปรับแปลงระบบความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของกลุ่มลาวโซ่งในประเทศไทยอย่างน่าสนใจ และมีความแตกต่างต่อแบบแผนประเพณีและวิถีคิดเกี่ยวกับความตายของกลุ่มไทดำในพื้นที่บริเวณอื่น เช่น ในพื้นที่ที่เคยเป็นดินแดนสิบสองจุไทยที่ยังมีได้นับถือพุทธศาสนา ระบบองค์ความรู้ภูมิปัญญาทางด้านความตายของชาวลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยจึงได้มีการบูรณาการวิถีคิดโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์ขึ้นมาร่วมกันอย่างผสมผสานระหว่างระบบความเชื่อในคติผีแถนผีด้ากับระบบความเชื่อในพุทธศาสนา ตลอดจนความเชื่อในคริสต์ศาสนาที่ได้มีส่วนเข้ามาเผยแผ่ในชุมชนของชาวลาวโซ่ง/ไทดำบางแห่งด้วย อันแสดงให้เห็นลักษณะพลวัตทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่าเป็น “พหุทัศน์ความเชื่อ” (multi-belief) ปรากฏอยู่ในระบบความเชื่อของชาวลาวโซ่ง/ไทดำ และมีบทบาทสำคัญต่อความพยายามในการปรับตัวและการธำรงลักษณะทางชาติพันธุ์ของชาวลาวโซ่ง/ไทดำ

การศึกษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายของกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยอย่างจำเพาะเจาะจงนั้น เพิ่งเริ่มมีผลงานศึกษาอย่างเป็นระบบเมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา เป็นการศึกษาที่พยายามรวบรวมข้อมูลประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับความตายจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาแต่ละแห่ง (จิราพร เจริญสุข, 2517; อวยพร ชื่นกลิ่นรูป และสุรณี กุลโกวิทย์, 2517; มยุรี วัดแก้ว, 2521; โกศล แยมกัญจนวิวัฒน์, 2545; อุดม เขยกิจวงศ์, 2545) งานกลุ่มนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลทางด้านประเพณีการทำศพของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย ทั้งยังเป็นงานศึกษาช่วงต้น ๆ ที่นักวิชาการไทยเริ่มให้ความสนใจกับคนกลุ่มนี้ และต่างก็เห็นว่าพิธีศพของชาวลาวโซ่งในประเทศไทยมีลักษณะของแบบแผนประเพณีที่มีความเฉพาะตัวเป็นเอกลักษณ์ รายละเอียดของข้อมูลเหล่านี้จะช่วยเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการประมวลและตรวจสอบให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา

โดยมีงานศึกษาเรื่อง “ลาวโซ่ง: พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ” (สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ, 2540) ได้เปิดข้อสังเกตจากการวิเคราะห์ไว้ว่า วัฒนธรรมลาวโซ่งในประเทศไทยนำคติทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสาน ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มไทดำในพื้นที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่วนใหญ่ยังคงรักษาลักษณะวัฒนธรรมความเชื่อแบบดั้งเดิมไว้ได้ อีกทั้งได้ชี้ให้เห็นว่าคติผีบรรพชนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากแก้วทางวัฒนธรรมของสังคมชาวลาวโซ่งที่สามารถยึดเหนี่ยวผูกพันไว้ได้อย่างเข้มข้น

การศึกษาที่จะวิเคราะห์ทำความเข้าใจถึงพลวัตในจักรวาลทัศน์และโลกทัศน์ จำเป็นต้องเข้าใจวัฒนธรรมในระบบความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำ จึงต้องอาศัยการศึกษาเปรียบเทียบกับงานศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ของกลุ่มไทดำในดินแดนสิบสองจุไท ดังปรากฏในหนังสือ “Nguòi Thái ở Tây Bắc Việt Nam” (Cẩm Trọng, 1978) และ “Luật tục Thái ở Việt Nam” (Ngô Đức Thịnh, Cẩm Trọng, 1999) เนื่องจาก การศึกษาคติจักรวาลของไทยดำอย่างเป็นระบบยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างลึกซึ้งมาก่อน แชมเบอร์เลน (Chamberlain James. R.) ได้ตั้งข้อสังเกตในประเด็นที่เกี่ยวข้องนี้ไว้ว่า “มีผู้ศึกษาประวัติและตำนานสร้างโลกของพวกไทดำหลายคนคือ Lafont (1955) Condominas (1970) และ Hartman (1981) แต่ก็ยังไม่มีผู้ใดเสนอภาพที่สมบูรณ์ของตำนานชาวไทดำสำนวนต่างๆ ที่มีหลงเหลืออยู่ เท่าที่ผ่านมารองศาสตราจารย์ สุมิตร ปิติพัฒน์ (1978) ได้ให้คำอธิบายที่ดีที่สุดของบริบททางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพิธีศพของชาวไทดำคือพวกชาวลาวโซ่งในประเทศไทย” (Chamberlain James. R., 2528: 90) ทั้งนี้จากการค้นคว้าเพิ่มเติมของผู้เขียนพบว่างานศึกษาของ สุมิตร ปิติพัฒน์ ได้เคยพยายามอธิบายคติจักรวาลวิทยาของไทดำ (Black Tai cosmology) ไว้ในบทความเรื่อง “The Religion and Beliefs of the Black Tai, and a note on the study of cultural origins” (Sumitr Pitiphat, 1980) ซึ่งเป็นการศึกษาที่ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมชาวไทดำที่อพยพจากบริเวณสิบสองจุไทเข้ามาอยู่ในประเทศลาวเมื่อ ค.ศ. 1973 ร่วมกับเอกสารพื้นถิ่น เช่น ความโทเมือง และรายงานค้นคว้าของนักวิจัยคนต่าง ๆ มาประกอบกัน และได้เขียน

รายงานเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2545 กล่าวถึง “มโนภาพเกี่ยวกับจักรวาล” ในงานศึกษาเรื่อง “ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไท สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม” (สมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 36-41) ซึ่งได้ให้ลักษณะของจักรวาลไทดำอย่างสังเขป

นอกจากงานชาติพันธุ์พนธ์เปรียบเทียบแล้ว ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในตำรา (text) ที่เป็นเอกสารโบราณบันทึกด้วยตัวอักษรไทดำ โดยเฉพาะบทสวดในพิธีศพที่เรียกว่า “ความบอกทาง” หรือ “ความส่งผีขึ้นเมืองฟ้า” หรือ “ความเขย” และ “ความโทเมือง” หลายสำนวน² ทั้งจากสำนวนที่ยังคงใช้อยู่ในดินแดนที่เคยเป็นสิบสองจุไทเปรียบเทียบกับสำนวนจากกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำจากภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย ซึ่งแสดงให้เห็นคำอธิบายคติจักรวาลและโลกทัศน์ปรากฏในนั้น พร้อมกับข้อมูลเปรียบเทียบจากการเก็บข้อมูลพิธีกรรมในภาคสนาม เพื่อให้เห็นการแสดงออกของแบบแผนปฏิบัติในพิธีศพ ว่าได้ดำเนินไปตามตำราที่ใช้ตามแบบแผนประเพณีในพิธีกรรมความตายตามที่เกิดขึ้นจริงหรือไม่/อย่างไร

ผู้เขียนได้ลงพื้นที่สนามเพื่อศึกษาพิธีศพของชาวลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทย ที่หมู่บ้านสระสีมูม ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ในช่วงปี พ.ศ. 2561 ทั้งนี้พื้นที่ดังกล่าวเคยมีงานศึกษาไว้ก่อนหน้านี้หลายสิบปี จึงมีความเหมาะสมที่จะได้ศึกษาเพื่อเปรียบเทียบว่ามีความสืบเนื่องหรือเปลี่ยนแปลงในประเพณีปฏิบัติในพิธีศพอย่างไรบ้าง ผู้เขียนได้ทำการศึกษาโดยเข้าร่วมสังเกตการณ์ขั้นตอนการปฏิบัติพิธีศพและศึกษาดำราบทสวดศพที่ใช้ในพิธีเพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยยังคงรักษาแบบแผนประเพณีพิธีศพตามที่เคยปฏิบัติมาอย่างไรบ้าง บทสวดศพที่ใช้เป็นบทสวดศพที่ยังรักษาสำนวนเนื้อหาคงเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับประเพณีทำศพและบทสวดศพสำนวนต่าง ๆ ของชาวลาวโซ่ง/ไทดำ ทั้งในประเทศไทยและในพื้นที่สิบสองจุไท ทำให้พบว่าบทสวดศพที่ใช้กันอยู่ในพิธีที่ได้ศึกษารวมทั้งในแวดวงของหมอทำศพที่ได้ไปทำพิธีศพให้กับชาวลาวโซ่ง/ไทดำในบริเวณนครปฐมและใกล้เคียง ใช้บท

สวดศพสำนวนของปู่โอบ (เพชรบุรี-นครปฐม) ซึ่งเป็นสำนวนที่มาจากต้นเค้าที่เรียกว่า “ปี่บกของอุโอบ” อุโอบเป็นชื่อไทดำของผู้ใหญ่แห่งก ถิ่นวงหม่อม บ้านดอนขมิ้น จังหวัดนครปฐม ท่านได้สำนวนต้นฉบับดังกล่าวมาจากบ้านเพี้ย เมืองเพชรบุรี อีกต่อหนึ่ง จนภายหลังตกทอดมาหลายชั่วรุ่น และต่อมา “คู ชวง สิ่งลอ” ซึ่งเป็นชื่อไทดำของอาจารย์ชวลิต อารยดิธธรรม ทำการรวบรวมและคัดลอกเก็บรักษาไว้ที่สมาคมไทดำ (ประเทศไทย) ซึ่งตั้งอยู่ที่จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. 2544 บทสวดศพสำนวนนี้จึงเป็นที่รู้จักกันกว้างขวางในพื้นที่ของชาวลาวโซ่ง/ไทดำบริเวณจังหวัดนครปฐมและใกล้เคียง ทำให้เห็นที่มาของการรักษาแบบแผนประเพณีทำศพและตำราบทสวดศพที่สืบทอดกันมาในกลุ่มของลาวโซ่ง/ไทดำจนถึงปัจจุบัน และเปรียบเทียบสำนวนของบทสวดศพดังกล่าวที่ใช้ในบริเวณอื่น ๆ ตามที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงมาแล้วได้

คติจักรวาลของชาวไทดำในสิบสองจุไท

จากการศึกษาคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับคติจักรวาล ตามที่ปรากฏอยู่ในเอกสารวรรณกรรมไทดำหลายเรื่อง เช่น ความโม้เมือง³ เจืองหนาน ความไต่อ่อน ออก ความบอกทาง ฯลฯ แสดงให้เห็นว่า ตำนานการสร้างโลกและจักรวาลของไทดำ มีลักษณะของตำนานต้นกำเนิด (myth of origin) ที่มีโครงเรื่องแสดงคู่ความสัมพันธ์ระหว่างฟ้า-ดิน หรือ เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม และมีปมความขัดแย้งของคู่ความสัมพันธ์นี้ด้วยเหตุการณ์น้ำท่วมโลก อันเป็นลักษณะสากลที่ปรากฏอยู่ในตำนานสร้างโลกหลายสำนวนซึ่งรู้จักกันดีในฐานะที่เป็นตำนานน้ำท่วมโลก (The flood myth) ดังข้อวิเคราะห์ของ ดัง เจียม หว่าน (Đặng Nghiê m V ạn, 1998: 161-230) เรื่อง “The Flood Myth and the Origin of Ethnic Groups in Southeast Asia” ซึ่งพบว่าโครงเรื่องอันเป็นสากลของตำนานน้ำท่วมโลกนี้ได้ปรากฏอย่างกว้างขวางในกลุ่มคนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ในกลุ่มมอญ-ขแมร์ กลุ่มเหวียด-เหมื่อง กลุ่มม้ง-เย้า กลุ่มทิเบต-พม่า รวมทั้งกลุ่มไท-กะไดด้วย สะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนในภูมิภาคนี้ที่ดำรงความสัมพันธ์อยู่ระหว่างโลกมนุษย์และอำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตยอยู่บนฟ้า และด้วยความที่ปรากฏ

สัญลักษณ์สำคัญคือผลน้ำเต้า ซึ่งเป็นที่บรรจุน้ำซึ่งมีชีวิตทั้ง พืช สัตว์ และผู้คน ให้ลงมาเกิดใหม่ยังโลกมนุษย์ ตำนานส่วนนี้จึงเป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อว่า “ตำนานน้ำเต้าปุง” หรือความหมายก็คือ “น้ำเต้าปุง” หรือ “น้ำเต้าปุง” เพราะเมื่อลูกน้ำเต้าแตกออกมาบรรดาสรรพสิ่งต่าง ๆ ก็พุ่งออกมาจากผลน้ำเต้าอันมีลักษณะเหมือนพวงนั่นเอง การวิเคราะห์ความหมายของตำนานในส่วนนี้ ศิราพร ณ ถลาง (2542: 88-115) ในบทความ “ตำนานสร้างโลกของชนชาติไท: ตัวอย่างการศึกษาวัฒนธรรมจากตำนาน” พิเชฐ สายพันธ์ (2542: 116-136) ใน “น้ำเต้าปุง: วรรณกรรมปรัมปรา (myth) กับการศึกษาเชิงโครงสร้าง” และปรานิ วงษ์เทศ (2543: 288-289) ใน “สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์” ได้วิเคราะห์ตำนานน้ำเต้าปุงหรือตำนานสร้างโลกของคนไทว่า ตำนานกลุ่มนี้ของคนไททำให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทก่อนรับพุทธศาสนาซึ่งเชื่อในเรื่องของผู้สร้างโลกสร้างมนุษย์ เช่นเดียวกับการที่มีความเชื่อเรื่องผี ขวัญ ก่อนการรับพุทธศาสนา และแสดงให้เห็นระบบคิดของมนุษย์ที่พยายามหาวิธีในการอธิบายถึงกำเนิดต่าง ๆ ของตน รวมทั้งระบบสังคม ความเชื่อทางศาสนา และจักรวาล

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองฟ้าและเมืองลุ่มได้เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ดินแดนสองส่วนนี้ยังสามารถติดต่อกันได้ จนต่อมาภายหลังก็แยกส่วนออกจากกันไม่สามารถติดต่อกันได้โดยตรง เมืองลุ่มกลายเป็นดินแดนของสิ่งมีชีวิต พืช สัตว์โลก และมนุษย์ เมืองฟ้าเป็นดินแดนของผีและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงบรรดาผีบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วที่เรียกกันว่า “ผีดำ” เมืองฟ้าจึงเป็นส่วนของโลกหลังความตายและอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ คอยควบคุมความเป็นไปของเมืองลุ่มหรือโลกมนุษย์ ความสัมพันธ์เช่นนี้ดำเนินไประหว่างสองดินแดนคือเมืองลุ่มกับเมืองฟ้า จักรวาลของไทยดำจึงมีลักษณะโครงสร้างเป็นจักรวาลคู่ขนานแบบเมืองฟ้า-เมืองลุ่มที่ดำเนินอย่างสัมพันธ์กันเป็นนิจันรันดร์ไม่มีที่สิ้นสุด

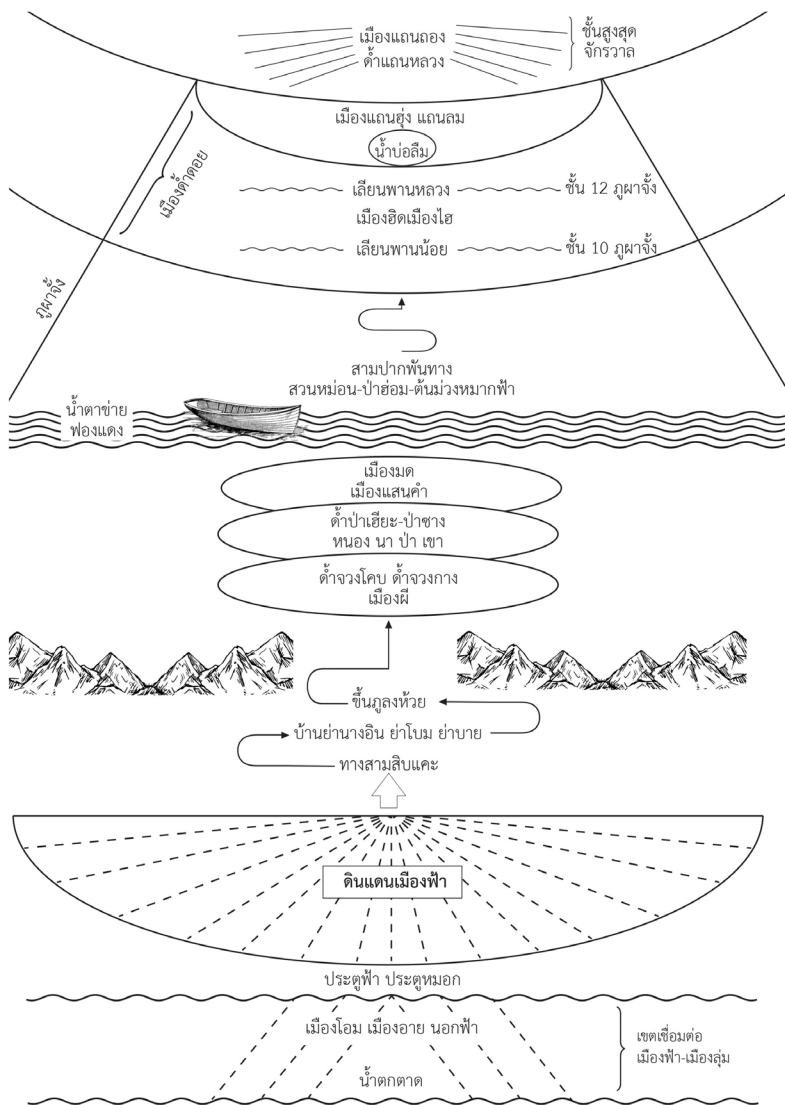
แผ่นดินเมืองลุ่ม ตามที่ปรากฏในเอกสารวรรณกรรมโบราณไทยได้แสดงให้เห็นชื่อบ้านเมืองสำคัญที่ถือกำเนิดมากับการสร้างโลกพร้อมกับการที่แยกจากเมืองฟ้าส่งสรรพสิ่งและผู้คนในหมากน้ำเต้าไปยังบ้านเมืองต่าง ๆ จำนวน 6 เมือง

บรรดาเมืองทั้งหลายที่ได้กล่าวถึงในโลกของเมืองลุ่มนี้ ได้แก่ เมืองลาว เมืองม่าน เมืองลื้อ เมืองหม่วย เมืองโกย และเมืองลอ โดยที่เมืองลอจะมีฐานะกลายเป็นเมืองต้นกำเนิดของกลุ่มไทดำ เพราะผู้นำที่แถบส่งลงมาจะแต่งงานและครองเมืองที่นี่เป็นแห่งแรก จนให้กำเนิดลูกชายและสืบเชื้อสายมาเป็นผู้ปกครองตามธรรมเนียมของกลุ่มไทดำที่ยึดปฏิบัติต่อมาเป็นประเพณี

ปู่เจ้าท้าวสงคือผู้นำที่แถบแต่งตั้งจากเมืองฟ้า ได้ลงมาถึงเมืองลอปกครองเมืองลอและแต่งงานกับภรรยาซึ่งเป็นผู้หญิงชาวเมืองลอ จนได้ให้กำเนิดลูกชื่อท้าวลอ จากนั้นเริ่มสร้างโครงสร้างทางสังคมด้วยธรรมเนียม “ขุนเลื่องเย็ดหมอ ขุนลอเย็ดท้าว” กล่าวคือท้าวลอผู้เป็นลูกได้เป็นผู้ปกครองเมืองต่อ และต่อมาเชื้อสายของท้าวลอก็ให้กำเนิดลูกชายอีก 7 คน แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเมืองต่าง ๆ ได้แก่ ปู่ตาดุก (หลุก) กินเมืองลอหลวง ปู่ตาเดากินเมืองลอน้อย ปู่ลัปลิกินเมืองล่อย่า (จ่า) ปู่สอนลิกินเมืองมิน ปู่ลางงากินเมืองसानาน ปู่ลางกว้างกินเมืองหมาเมืองสาต ปู่ลางเซิง (ลานเจือง) ลูกคนสุดท้ายได้นำพาผู้คนขยายออกไปตั้งเมืองแกง ซึ่งระหว่างทางได้ผ่านบ้านเมืองสำคัญต่าง ๆ ได้แก่ เมืองลา เมืองเป็ก เมืองหม่วย เมืองแอก เมืองควาย จนกระทั่งมาถึงเมืองแกงจึงได้ตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้น เมืองที่เดินทางผ่านมาทั้งหลายต่อมาได้กลายเป็นเมืองเครือข่ายทางการปกครองของกลุ่มไทดำ อาณาบริเวณดังกล่าวที่เป็นดินแดนเมืองลุ่ม จึงแสดงให้เห็นโลกทัศน์ทางพื้นที่ภูมิศาสตร์และการเมืองของไทดำที่ครอบคลุมทั้งพื้นที่ที่กลุ่มไทดำเองปกครอง และบ้านเมืองเครือข่ายความสัมพันธ์อื่น ๆ ที่อยู่รอบอาณาบริเวณของไทดำ อาทิ เมืองลาว เมืองม่าน เมืองลื้อ เมืองโกย ดังนั้นโลกของเมืองลุ่มที่ปรากฏในส่วนต้นของตำนานการสร้างโลกในความเป็นไทเมือง จึงแสดงให้เห็นกำเนิดของสรรพสิ่งรวมถึงมนุษย์และกำเนิดสังคมของชาวไทดำ อันเป็นโลกทัศน์ที่แสดงพื้นที่โลกทัศน์ฐานของเมืองลุ่ม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบจักรวาลที่สัมพันธ์กับการบันดาลของแถบจากเมืองฟ้า ในขณะเดียวกันโลกทัศน์ในการบูรณาการสังคมขึ้นมาภายใต้เครือข่ายทางการปกครองของตระกูลลอ (คำ) ได้กลายมาเป็นสำนึกทางประวัติศาสตร์ต้นกำเนิดและชาติพันธุ์ของกลุ่มไทดำในเวลาต่อมา

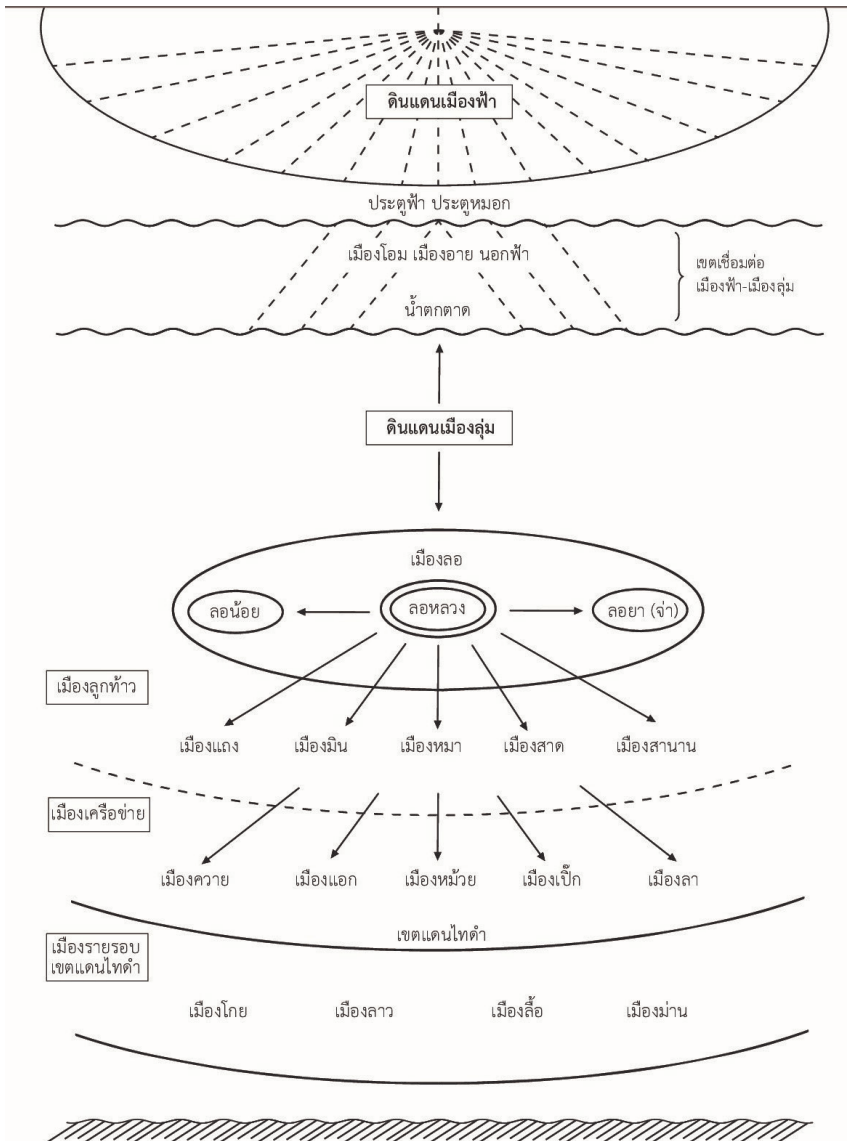
เมืองฟ้า เป็นดินแดนอีกส่วนหนึ่งที่แยกจากเมืองลุ่มหรือโลกมนุษย์ เป็นที่สถิตยของบรรดาผีแถน ผีประเภทต่าง ๆ และผีดำของแต่ละตระกูล ดินแดนเมืองลุ่มที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นดินแดนเฉพาะของสิ่งมีชีวิต เมื่อตายแล้วจะขึ้นมาอยู่บนเมืองฟ้าร่วมกับแถนและผีต่าง ๆ ที่เคยบันดาลความเป็นไปในเมืองลุ่ม ดังนั้นชีวิตบนเมืองฟ้าก็คือชีวิตในโลกหลังความตายและมีความเป็นนิรันดร์ เมื่อขวัญผีของคนตายได้ขึ้นไปอยู่บนเมืองฟ้าแล้วก็จะดำรงอยู่ที่นั่นไปตลอดร่วมกับผีแถนต่าง ๆ และมีอำนาจเหนือธรรมชาติคอยควบคุมกำกับความเป็นไปบนโลกมนุษย์อีกทีหนึ่ง วิญญาณเหล่านี้จะไม่มีกลับมาเกิดใหม่ การมาเกิดบนโลกมนุษย์เกิดจากการสร้างโดยอำนาจของผีแถนเท่านั้น ดังนั้นในคติจักรวาลแบบดั้งเดิมของไทยจึงไม่มีความเชื่อในเรื่องการกลับมาเกิดใหม่ และจักรวาลดำเนินไปอย่างคู่ขนานกันระหว่างเมืองฟ้ากับเมืองลุ่มอย่างไม่มีที่สิ้นสุดชั่ววินิจนัยัน

ใน “ความบอกทาง” หรือ “ความส่งผีตายขึ้นเมืองฟ้า” ซึ่งเป็นตำราบทสวดพิธีศพของไทยดำในสิบสองจุไท ส่วนวนดังกล่าวบันทึกเป็นอักษรไทดำได้รับการรวบรวมไว้ก่อนข้างสมบูรณ์โดยผลงานของ โง่ ดึก ถิ่นห์ และ เก็ม จ่อง (Ngô Đức Thịnh, Cẩm Trọng, 1999) พร้อมกับคำอธิบายว่าด้วยเรื่องแถนและเมืองฟ้าในงานของ เก็ม จ่อง (Cẩm Trọng, 1978) กล่าวไว้อย่างละเอียดถึงเส้นทางที่จะส่งวิญญาณขึ้นไปสู่เมืองฟ้า และสถานที่ต่าง ๆ บนเมืองฟ้า เพื่อส่งวิญญาณให้กลับไปอยู่กับผีดำของตนได้อย่างถูกต้อง คำอธิบายดังกล่าวทำให้เราสามารถเห็นรายละเอียดลักษณะบริเวณและสัณฐานจักรวาลของเมืองฟ้า ซึ่งประกอบด้วย เส้นทางสามสิบและ เขตดำจวงโคบจวงกาง เขตแดนเมืองมด เขตน้ำตาข่าย เขตเมืองด้ายดอย แดนแถนสิงแถนด้า เลียนพานน้อย(แดนด้าผู้น้อย) เมืองแถนฮิดแถนไฮ เลียนพานหลวง (แดนด้าผู้ท้าว) เมืองแถนฮุ่งแถนลม แดนด้าแถนหลวงและเมืองแถนถองเป็นพื้นที่ที่อยู่บนตำแหน่งสูงสุดที่สุดของจักรวาล เมืองฟ้าจึงมีลักษณะคู่ขนานไปกับเมืองลุ่ม ดังจะเห็นได้ตามผังสัณฐานโครงสร้างจักรวาลเมืองฟ้า-เมืองลุ่ม ดังนี้

ภูมิฐานจากรวาลไทดำ “เมืองฟ้า”

(อ้างอิง: บทสวด “ส่งผีตายขึ้นเมืองฟ้า”, อักษรไทดำ, ใน Ngô Đức Thịnh - Cẩm Trọng 1999, 889-925)

ภูมิฐานจักรวาลไทดำ “เมืองลุ่ม”

(อ้างอิง: บทสวด “ส่งผีตายขึ้นเมืองฟ้า”, อักษรไทดำ, ใน Ngô Đức Thịnh - Cẩm Trọng 1999, 889-925)

จักรวาลและโลกทัศน์ที่มีชีวิตในพิธีศพ

จากการศึกษา “ความบอกทาง” ซึ่งเป็นตำรา (text) บทสวดศพที่ยังใช้ตามจารีตประเพณีของชาวลาวโซ่ง/ไทดำในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงในพื้นที่สนามที่ผู้เขียนได้เข้าไปทำการศึกษา ยังคงปรากฏอยู่ในแบบแผนปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นว่า ความบอกทางเป็นบทสวดที่มีเนื้อหาเพื่อบอกเส้นทางส่ง “ขวัญผี” ของผู้ตายกลับไปสู่เมืองฟ้าเมืองแถนเพื่อไปอยู่ร่วมกับบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว และจะทำให้เปลี่ยนสถานะ “ขวัญผี” ให้กลายเป็น “ผีดำ” เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองดูแลลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่บนโลกมนุษย์ เห็นได้ว่าในความบอกทางเส้นทางการส่งขวัญผีจะเริ่มจากบ้านของผู้ตายย้อนกลับไปตามเส้นทางของประวัติการย้ายถิ่นที่ผ่านมาของลาวโซ่ง/ไทดำในแต่ละท้องถิ่น กลุ่มที่ย้ายถิ่นฐานลงไปไกลถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร ก็จะมีการบอกวิญญาณให้เดินทางย้อนกลับขึ้นมาผ่านหัวหิน ประจวบ เพื่อมาถึงเมืองเพชรบุรี และเส้นทางหลังจากนี้ก็จะคล้ายกับกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทยที่จะเดินทางย้อนกลับไปผ่านราชบุรี สุพรรณบุรี เสาไห้ สระบุรี ดงพญาไฟ โคราช ขึ้นไปถึงพันพร้าว ข้ามโขงไปเวียงจันทน์ ผ่านไปทางน้ำงึม ขึ้นไปทางเมืองพนม เข้าไปยังดินแดนสิบสองจุไทยเดิม ซึ่งเมื่อถึงบริเวณสิบสองจุไทยเส้นทางที่จะเดินทางกลับไปยังเมืองฟ้าก็จะคล้ายกับกลุ่มไทดำที่ยังคงตั้งถิ่นฐานในบริเวณนั้น บทสวดในคำบอกทางจะบอกเส้นทางการเดินทางของวิญญาณต่อ จนในที่สุดก็ข้ามแม่น้ำแทะ (น้ำดำ) ไปจนถึงเมืองลอ อันเป็นเมืองต้นกำเนิดเชิงประวัติของการเริ่มต้นตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำทั้งหลาย ก่อนที่จะสิ้นสุดดินแดนอันเป็นส่วนของโลกมนุษย์ที่เมืองนี้ แล้วจึงขึ้นเมืองฟ้า เพื่อพบกับบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว เนื้อความในบทสวดตอนนี้ได้อธิบายให้เห็นภูมิทัศน์ทางกายภาพของโลกมนุษย์สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์สังคมอย่างจำเพาะเจาะจงของกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำเป็นพิเศษ กล่าวคือโลกมนุษย์ที่ถูกกล่าวในบทสวดนี้จะแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่พวกเขามีชีวิตอยู่ได้แก่บ้านเรือน ชุมชนที่อาศัย ผนวกกับสถานที่อันเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐาน ซึ่งถูกกล่าวสวดย้อนกลับผ่านชุมชน บ้านเมืองสำคัญต่าง ๆ ไปจนถึงเมืองต้นกำเนิด อธิบายร่วมกับภูมิศาสตร์ธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ พุงนา แม่น้ำ ลำห้วย หนองน้ำ ภูเขา ป่าดง ถ้ำ น้ำตก ฯลฯ

สถานที่เหล่านี้ล้วนเป็นสถานที่ปรากฏจริงในภูมิศาสตร์สังคม เช่น ชื่อบ้านนามเมืองต่าง ๆ ที่ยังคงใช้เรียกกันอยู่จนถึงปัจจุบัน บอกถึงเส้นทางย้อนกลับไปสู่อดีตที่เป็นถิ่นฐานต้นกำเนิดของบ้านเมืองของชาวไทดำซึ่งก็คือเมืองล่อ เป็นอันสิ้นสุดดินแดนสุดท้ายบนโลกมนุษย์ที่พวกเขาถูกแณส่งลงมาตั้งถิ่นฐาน หลังจากนั้นก็เป็นเส้นทางขึ้นสู่เมืองฟ้าอันดินแดนอีกแห่งหนึ่ง เป็นที่อยู่ของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ผีแณและผีดำในโลกหลังความตาย ดินแดนนี้จึงแยกส่วนออกจากโลกมนุษย์หรือเมืองลุ่ม เมืองฟ้าจึงเป็นที่สถิตยของมนุษย์ในโลกหลังความตายซึ่งต้องกลับไปพบและอยู่ร่วมกับผีดำและผีแณอีกครั้ง เพื่อทำหน้าที่ร่วมกันในการช่วยดูแล ปกป้องคุ้มครอง ควบคุม และกำกับความเป็นไปของลูกหลานในเมืองลุ่มให้ดำเนินต่อไป ความบอกทางจึงเป็นตำราที่ยืนยันโครงสร้างจักรวาลแบบคู่ขนานระหว่างเมืองฟ้ากับเมืองลุ่มที่ต้องมีความสัมพันธ์สืบเนื่องกันอยู่ตลอด และแฝงความหมายเชิงประวัติศาสตร์ของการย้ายถิ่นและตั้งชุมชนของชาวลาวโซ่ง/ไทดำจากปัจจุบันย้อนสู่กำเนิดของสังคม ซึ่งจะได้รับการย้ำเตือนให้เป็นที่รับรู้ทุกครั้งในพิธีศพ

โลกทัศน์ประวัติศาสตร์ ถิ่นฐานปิตุภูมิกับคติจักรวาล ได้ถูกบูรณาการเข้าด้วยกันจากการสวด “ความบอกทาง” ในพิธีศพ คติผีแณและผีดำแสดงตำแหน่งทางจักรวาลวิทยาในระบบความเชื่อเพื่อตอบคำถามตำแหน่งแห่งที่ในโลกหลังความตาย ร่วมกับการอธิบายความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างยาวนานตั้งแต่จุดเริ่มต้นของเมืองต้นกำเนิดที่ต้องเกิดการอพยพย้ายถิ่น ตั้งหลักแหล่งตามเส้นทางต่าง ๆ ในอดีตตลอดมา จนถึงถิ่นฐานที่ตั้งปัจจุบันอันเป็นตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์และสังคมที่ปรากฏอยู่จริงในโลกมนุษย์ เรื่องราวเหล่านี้ได้ถูกบันทึกเป็นตำราและบทสวดในพิธีศพซึ่งยังอ่านและปฏิบัติสืมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวลาวโซ่ง/ไทดำมีสำนึกในเรื่องถิ่นฐานต้นกำเนิดอย่างชัดเจนมาก ต้นกำเนิดเหล่านี้ถูกสร้างเป็นความผูกพันในจิตสำนึกสู่การปฏิบัติด้วยการส่งวิญญาณผู้ตายให้กลับไปคืนสู่ดินแดนของผีบรรพชนอันเรียกว่าปู่ดำหรือผีดำ ซึ่งเป็นผีบรรพชนที่แสดงให้เห็นระบบการสืบสายโลหิตโดยการนับถือญาติฝ่ายชาย (patrilineal) เป็นหลัก ดังนั้น การเดินทางย้อนกลับไปสู่ถิ่นฐานบ้านเกิดในลักษณะนี้จึงเรียกว่าถิ่นฐานปิตุภูมิ (patrilocal fatherland)

หากวิเคราะห์ความหมายที่ปรากฏในบทสวดคำบอกทางและพิธีกรรมที่กำกับในพิธีศพก็จะเห็นว่า ความหมายแบบคนพลัดถิ่นฐานเมืองต้นกำเนิด (diaspora) ของชาวลาวโซ่ง/ไทดำนั้นสะท้อนคุณสมบัติของคนพลัดถิ่นฐานในแบบที่เป็นจิตสำนึก (diaspora as type of consciousness) อย่างชัดเจนที่สุด กล่าวคือเป็นสำนึกของการดำรงอยู่ของถิ่นฐานบ้านเกิดจากต้นกำเนิดที่อยู่ในดินแดนที่ห่างไกล แม้ไม่เคยได้สัมผัสในโลกแห่งความเป็นจริงเนื่องจากผ่านกาลเวลาของการเคลื่อนย้ายมายาวนาน แต่ก็ยังเชื่อว่าดินแดนต้นกำเนิดนั้นมีอยู่จริงและปรากฏในจินตนาการคำบอกเล่าในเวลาเดียวกัน (Vertovec, Steven, 1997, 2000) ความทรงจำในจินตนาการที่กล่าวถึงดินแดนต้นกำเนิดได้ถูกนำมาปฏิบัติในพิธีกรรมความเชื่อและกำกับด้วยบทสวดที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นคุณสมบัติสำคัญตามแนวคิดคนพลัดถิ่นฐาน คือการมีสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์และความทรงจำต่อถิ่นฐานดินแดนต้นกำเนิด ไม่ว่าการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจะเกิดขึ้นด้วยรูปแบบใดและผ่านมายาวนานเพียงใดก็ตาม (ฐิรุฒิ เสนาคำ, 2547; Cohen, Robin, 1996, 1997; Safran, William, 1991, 1999; Vertovec, Steven, 1997, 2000) จิตสำนึกถิ่นฐานต้นกำเนิดของลาวโซ่ง/ไทดำจึงยังคงดำรงอยู่อย่างหนักแน่นด้วยความเชื่อและข้อปฏิบัติที่ผูกพันพร้อมฐานะของศักดิ์สิทธิ์ผ่านแบบแผนประเพณีพิธีกรรมความตายที่ปฏิบัติสืบมาอย่างไม่เสื่อมคลาย

จิตสำนึกแบบคนพลัดถิ่น (diaspora as type of consciousness) ตามแนวคิดข้างต้นของลาวโซ่ง/ไทดำ จึงถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างซับซ้อน ปรากฏผ่านรูปแบบตำรา บทสวด ตามความเชื่อ พิธีกรรม และความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นไม่ว่าชาวลาวโซ่ง/ไทดำจะเคลื่อนย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ไหนก็จะมีทางสืบดินแดนถิ่นฐานต้นกำเนิดได้เลย อีกทั้งยังต้องมีพิธีกรรมกำกับให้กลับคืนสู่ดินแดนดินแดนต้นกำเนิดของตนเอง เพื่ออยู่ร่วมกับบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้วแม้ชีวิตจะหาไม่ก็ตาม โลกหลังความตายของชาวลาวโซ่ง/ไทดำจึงเป็นโลกที่มีความหมายต่อการกลับคืนสู่ถิ่นฐานปิตุภูมิ ตอกย้ำจิตสำนึกต่อถิ่นฐานต้นกำเนิดของความเป็นสังคมคนพลัดถิ่นที่ถูกพลัดพรากจากถิ่นฐานเดิม และยืนยันด้วยการบันทึกความทรงจำผ่านบทสวดพิธีศพพร้อมกับการส่งวิญญาณให้กลับไปอยู่กับผีดำที่สืบสายบรรพชนของตน ในพื้นที่

ที่ถูกกำหนดด้วยตำแหน่งแห่งที่อย่างชัดเจนบนเมืองฟ้า อันเป็นระบบสัญญาณจักรวาลแบบคู่ขนานที่แสดงออกในระบบความเชื่อคติผีแถนผีด้า และปฏิบัติอย่างเป็นแบบแผนจนเป็นวัฒนธรรมความตายที่มีลักษณะอย่างเฉพาะของลาวโซ่ง/ไทดำ กล่าวได้ว่าความบอกทางเป็นหลักฐานและแบบแผนทางพิธีกรรมที่สำคัญอย่างมากที่แสดงระบบความหมายอันซับซ้อนลุ่มลึกทั้งในระดับโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์

พลวัตในจักรวาลทัศน์และโลกทัศน์จากพิธีศพ

จากการร่วมสังเกตการณ์ภาคสนามพิธีศพลาวโซ่ง/ไทดำในพื้นที่บ้านสระสี่มุม จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในขั้นตอนทางพิธีกรรมกับเนื้อความที่ปรากฏในบทสวดศพว่ามีความสอดคล้องกันเพียงไร ผู้เขียนพบว่า ขั้นตอนของพิธีศพได้ดำเนินไปตามโครงสร้างแบบแผนประเพณีอย่างที่เคยปฏิบัติมาตามคติความเชื่อผีแถนผีด้า พิธีศพส่วนใหญ่จะใช้เวลาประมาณ 3-5 วัน และมักจะตั้งศพไว้ที่บ้านคนตาย ซึ่งยังต้องอาศัยผู้รู้พิธีตามประเพณีมาเป็นผู้ประกอบพิธี ได้แก่ หมอทำพิธี บรรดาเขย (ผู้ช่วยหมอทำพิธี) แม่แหว่ (ผู้ทำข้าวของเครื่องใช้ในพิธี) เป็นต้น เครื่องใช้ในพิธีศพที่เรียกว่าเครื่องแหว่ จำเป็นต้องทำอย่างถูกต้องและครบถ้วน ที่สำคัญคือ เสียนหรือร่ม เสาปลีสำหรับคนตายที่เป็นผู้หญิง เสานก (หงส์) สำหรับคนตายที่เป็นผู้ชาย ห่อแก้วหรือเรือนจำลองสำหรับคนตายที่มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ขมุกหรือตะกร้าสำหรับใส่เครื่องกับข้าว พริกเกลือ หมาก พลุ ยาสูบ เหล้า น้ำ เสื้อแหว่ซึ่งเป็นเสื้อตัวแทนของคนตาย เสาจาวหรือเสาสูงสำหรับไปปักที่หลุมฝังกระดูกในป่าแหว่ พร้อมทั้งพิธีช้อนขวัญในวันที่นำศพคนตายออกจากเรือนเพื่อไปทำการฌาปนกิจที่ป่าแหว่ โดยมีการแทรกขั้นตอนพิธีแบบพุทธบางอย่างนำเข้ามาใช้ร่วมกับพิธีศพตามประเพณีดั้งเดิม คือ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดอธิษฐานในช่วงเย็นของแต่ละวัน และการสวดบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย การนำศพไปเผาในวัดบนเมรุที่เป็นพื้นที่จัดการอย่างเป็นกิจลักษณะ หลังจากที่ได้เผาผู้ตายแล้วบรรดาญาติพี่น้องจะกลับมาที่เรือนผู้ตาย หมอผู้ประกอบพิธีก็จะทำพิธีสวดบอกทางเป็นการส่งขวัญผีของผู้ตายให้เดินทางกลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดของบรรพชน ย้อนไปตามเส้นทางอพยพที่เดินทางมาในอดีต

จนไปถึงดินแดนสิบสองจุไท ถึงเมืองล่อ ส่งขึ้นไปยังเมืองฟ้า ไปจนถึงดินแดนที่บรรดาผีดำหรือผีบรรพชนของแต่ละตระกูลสถิตอยู่ หากผู้ตายเป็นคนที่มีชื่อเสียงในตระกูลผู้น้อยก็จะขึ้นไปอยู่ร่วมกับผีดำตระกูลผู้น้อยในบริเวณที่เรียกว่า “เลียนพานน้อย” หากผู้ตายเป็นคนที่มีชื่อเสียงในตระกูลผู้ท้าวก็จะขึ้นไปอยู่ร่วมกับผีดำตระกูลผู้ท้าวในบริเวณที่เรียกว่า “เลียนพานหลวง” ขั้นตอนนี้เป็น การส่งผีขวัญขึ้นเมืองฟ้าจนเสร็จ จากนั้นก็จะกลับไปยังป่าแหว่เพื่อจัดการกับศพผู้ตายที่เผาไป มีการนำพระสงฆ์มาสวดตบใจจึงในการเก็บกระดูก ก่อนที่จะไปจบที่การนำกระดูกไปฝังในป่าแหว่โดยหมอพิธีพร้อมกับตั้งเฮื่อนแหว่ ห่อแก้ว เสาจาว ตามแบบประเพณีอย่างครบถ้วน หลังจากเสร็จพิธีที่ป่าแหว่แล้วก็จะกลับบ้านเพื่อให้หมอพิธีทำการส่งขวัญให้กับบรรดาผู้เข้าร่วมพิธีทั้งหมดรวมถึงญาติพี่น้องของผู้ตาย เป็นอันเสร็จสิ้นขั้นตอนสำคัญของพิธีศพลาวโซ่ง/ไทดำ

สิ่งที่ เป็นข้อสังเกตจากการเข้าร่วมพิธีศพในภาคสนามก็คือ นอกจากพิธีกรรมและบทสวดศพที่ปฏิบัติตามความเชื่อในคติผีดั้งเดิมซึ่งยังคงรักษาแบบแผนพิธีและเนื้อหาในบทสวดศพร่วมกันกับบรรดาชาวไทยดำในท้องถิ่นต่าง ๆ อิทธิพลแบบพุทธศาสนาได้ปรากฏเข้ามาผสมผสานและมีบทบาทในทางรูปแบบของพิธีกรรมมากกว่าทางเนื้อหาการสอนตามหลักธรรมสำคัญของคติพุทธ ในส่วนของรูปแบบพิธีกรรมก็เข้ามาเป็นส่วนเสริมจากโครงสร้างลำดับขั้นตอนของพิธีศพในคติผีแดนผีดำที่มีอยู่แล้ว โดยไม่ได้ทำให้ขั้นตอนของพิธีศพตามคติผีแบบดั้งเดิมต้องเปลี่ยนโครงสร้างอย่างสิ้นเชิง แต่รูปแบบพิธีแบบพุทธกลับได้เข้ามาเติมให้ลำดับขั้นตอนพิธีแบบผียังสามารถดำรงอยู่ได้ร่วมกับบริบทของพุทธที่แวดล้อมอยู่ ในส่วนของเนื้อหาทางพุทธที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้นมีการกล่าวถึงเรื่องของบุญและกรรม โดยที่บุญและกรรมก็เป็นสิ่งที่เข้ามาเสริมคำอธิบายสถานะอันสมบูรณ์ในแบบของคติผีที่จะทำให้เกิดพร้อมซึ่งการเดินทางไปสู่อุดมคติในโลกหลังความตายในระบบจักรวาลไทดำ เพื่อที่จะได้พบกับวิญญาณบรรพชนหรือผีดำตามระบบสายตระกูลที่ถูกกำหนดกำกับอยู่ พร้อมกับมีบทบาทต่อไปในการปกป้องดูแลลูกหลานที่ยังมีชีวิตอีกด้วย บุญกรรมที่ได้ทำไว้ในขณะมีชีวิตจึงทำให้สถานะของผู้ตายเมื่อครั้งยังเป็น “คนเป็น” มีความสมบูรณ์ขึ้นและมีผลต่อสถานะเมื่อตายไปแล้วก็จะได้นำเงินต่อ

ไปตามเส้นทางอุดมคติทางความเชื่อแบบผีที่กำหนดไว้ นอกจากนี้อิทธิพลแบบพุทธที่เข้ามายังไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อในระบบจักรวาลวิทยาดั้งเดิมให้ผิดรูป แต่กลับเป็นการเพิ่มมุมมองของสัจฐานจักรวาลแบบเมืองฟ้า-เมืองลุ่มให้มีพื้นที่เพิ่มเติม ซึ่งเห็นได้จากการกล่าวถึงนรกอันเป็นพื้นที่ใหม่ในจักรวาลที่ชาวลาวโซ่ง/ไทดำรับรู้ใหม่ และปรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคติจักรวาลดั้งเดิมของตน

ครั้นเมื่อกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำได้เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่สยามซึ่งทำให้ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่แวดล้อมไปกับสังคมสยามที่นับถือพุทธศาสนา เราจึงได้เห็นคติจักรวาลทัศน์มีการปรับโดยการเพิ่มการกล่าวถึงดินแดนส่วนอื่นที่นอกเหนือจากจักรวาลคู่ขนานที่เคยมีอยู่ ดินแดนส่วนนั้นเรียกว่า “หม้อนรก” ทำให้เห็นว่าอิทธิพลของคติความเชื่อชุดใหม่ได้เริ่มเข้าไปมีบทบาททางความเชื่อร่วมกับคติความเชื่อดั้งเดิมดังที่พบว่าคำว่า “หม้อนรก” ได้เริ่มปรากฏให้เห็นในบทสวดศพของลาวโซ่ง/ไทดำบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย เช่น บทสวดสำนวนปู่โอบ ที่มาจากเพชรบุรี-นครปฐม บทสวดสำนวนจากนครสวรรค์ ในขณะที่บทสวดศพสำนวนจากเมืองแกลง (เตียนเบียนฟู) และสำนวนอื่นที่ยังใช้ในบริเวณสิบสองจุไทยซึ่งถูกรวบรวมไว้⁴ ไม่ได้ตกอยู่ในบริบทอิทธิพลสังคมที่นับถือพุทธศาสนาเหมือนกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทย ก็ไม่ปรากฏคำว่า “นรก” และ “หม้อนรก” อยู่ในบทสวดศพ

เพราะฉะนั้นจากการที่ผู้เขียนพบหลักฐานการใช้คำว่า “นรก” และ “หม้อนรก” ปรากฏในบทสวดศพของกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทย จึงช่วยยืนยันให้เห็นว่า อิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นไม่เพียงแค่รูปแบบการปฏิบัติ แต่เริ่มมีการเข้ามาปรับจักรวาลทัศน์ในคติเดิมที่เป็นแบบจักรวาลคู่ขนานให้ปรากฏดินแดนอื่นที่เรียกว่า นรก เพิ่มขึ้นมาในระบบจักรวาลใหม่ที่กำลังปรับตัวอยู่ด้วย แม้จะยังไม่ปรากฏว่ามีการสร้างคำอธิบายว่าด้วยดินแดนนรกอย่างเป็นเรื่องเป็นราวในเนื้อหาส่วนอื่น ๆ ของบทสวดก็ตาม แต่การเพิ่มเติมดินแดนนรกเข้าไปย่อมทำให้เห็นการเริ่มปรับความเข้าใจจักรวาลทัศน์เดิมที่มีอยู่ ด้วยอิทธิพลของจักรวาลทัศน์แบบพุทธศาสนาที่ทำให้ชาวลาวโซ่ง/ไทดำมองเห็นความสัมพันธ์ในโลกหลังความตายในมุมที่กว้างขวางขึ้นว่า ขวัญผีของผู้ตายไม่ได้เพียง

แค่เดินทางกลับขึ้นไปสู่เมืองบนตามที่เคยเป็นมาตามแบบแผนคติดั้งเดิมเท่านั้น แต่ขวัญผิอาจะสามารถพลัดหลงเข้าไปสู่ดินแดนใหม่ที่เพิ่มเข้ามาซึ่งเรียกว่า “นรก” และจะทำให้ไม่สามารถกลับเข้าไปสู่ระบบจักรวาลคู่ขนาน เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม แบบเดิมอย่างที่เคยเป็น

บทสวดศพนดังกล่าวที่นำมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาวิเคราะห์ พอจะช่วยให้เราเห็นได้ว่า อิทธิพลทางพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีศพและคติผีมาตั้งแต่ก่อนช่วง พ.ศ. 2440 แล้ว เพราะในบทสวดศพนำบอกทางจากสำนวนปู้โอโบที่ต้นสำนวนมาจากเมืองเพชร ก่อนที่ปู้โอโบจะย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่นครปฐม ในช่วง พ.ศ. 2440 นั้น ก็ได้ปรากฏคำว่านรกในบทสวดสำนวนดังกล่าวแล้ว และชุมชนลาวโซ่ง/ไทดำหลายแห่งในประเทศไทยในปัจจุบันต่างก็มีวัดเป็นสถานที่สำคัญ มีพระสงฆ์ที่เป็นชาวลาวโซ่ง/ไทดำบวชเรียนจนหลายรูปมีฐานะเป็นพระสงฆ์สำคัญ ถึงขนาดที่บางชุมชน เช่น ชุมชนไทดำที่บ้านดอนมะลิ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเคลื่อนย้ายจากเพชรบุรีไปภายหลังจากนั้น ก็ยอมรับให้อดีตเจ้าอาวาสแห่งแรกของวัดที่หมู่บ้านซึ่งมีเชื้อสายเป็นชาวลาวโซ่ง/ไทดำ มีฐานะเป็นผู้นำชุมชน และเมื่อมรณภาพไปแล้วก็ได้รับการยอมรับบูชากราบไหว้และมีศาลเคารพ ไม่แตกต่างจากการเคารพศาลผีผู้นำชุมชนของชาวลาวโซ่ง/ไทดำที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่อดีต

อิทธิพลทางพุทธศาสนาจึงเข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อเรื่องผีของชาวลาวโซ่ง/ไทดำ และเห็นได้ว่าสามารถปรับตัวดำรงอยู่ร่วมกันได้ มีการปรับเสริมรูปแบบการปฏิบัติทางพิธีกรรมให้เข้ามามีส่วนร่วมในประเพณีต่าง ๆ รวมถึงประเพณีพิธีศพ ก็ได้แสดงให้เห็นรูปแบบขั้นตอนพิธีทางพุทธศาสนาเพิ่มเติมมากขึ้น ในกรณีนี้เป็นที่น่าสนใจว่า คติผีและคติพุทธต่างก็พยายามปรับตัวและผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยมีโครงสร้างทางความคิดที่เป็นระบบจักรวาลแบบดั้งเดิมตามคติผีแกนผีดำกำกับอยู่ ตลอดจนโครงสร้างของแบบแผนลำดับการปฏิบัติพิธีกรรมตามคติผีแกนผีดำก็ยังคงกำกับขั้นตอนของพิธีศพอยู่ด้วยเช่นกัน ดังนั้นกรณีพุทธศาสนาจึงได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคติผีแกนผีดำแบบดั้งเดิมที่ยังคงดำรงสถานะทางความคิดความหมาย และรูปแบบพิธีปฏิบัติของลาวโซ่ง/ไทดำอย่างคงสาระสำคัญของคติผีได้อยู่

ในขณะที่เมื่อพิจารณาถึงอิทธิพลความเชื่อแบบคริสต์ศาสนาที่เริ่มเข้ามาในกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำ อาจกล่าวได้ว่ามีบทบาทภายหลังคตินุพุทธ อย่างน้อยจากหลักฐานรายงานของเรณู เหมือนจันทร์เขย (2542) ก็กล่าวถึงอิทธิพลของคริสต์ศาสนาที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านของชาวลาวโซ่ง/ไทดำในช่วง พ.ศ. 2500 ล่วงลงมา ข้อแตกต่างที่สำคัญเมื่อชาวลาวโซ่ง/ไทดำหันไปนับถือคริสต์ศาสนาก็คือ จำเป็นจะต้องตัดขาดจากคติความเชื่อผีที่เคยนับถือและปฏิบัติกันมา ทำให้คนที่หันมานับถือคริสต์ศาสนาต้องแยกความเชื่อของตนออกจากการนับถือผีค่อนข้างชัดเจนกว่า ซึ่งแตกต่างจากกรณีของศาสนาพุทธที่พยายามเข้าไปผสมผสานกับคติความเชื่อในเรื่องผีและมีการปรับตัวที่จะธำรงคติความเชื่อระหว่างพุทธกับผีให้ดำเนินไปร่วมกัน

ท่ามกลางลักษณะที่เป็นพหุทัศน์ความเชื่อในกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำ เรากลับพบว่าความเข้มแข็งของระบบความเชื่อในคติผีแถนผีด้ายคงเป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงมิติสังคมด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยเฉพาะระบบเครือญาติที่ยังผูกพันยึดเหนี่ยวกันไว้ได้ และขยายความสัมพันธ์ออกไปสู่การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลาวโซ่ง/ไทดำด้วยกันทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและในต่างประเทศ ทำให้เราเห็นในปัจจุบันว่าคติความเชื่อเรื่องผีบรรพชนและพิธีศพ จึงยังมีบทบาทที่สำคัญและยังรักษาแกนโครงสร้างทั้งทางความหมายและรายละเอียดพิธี โดยที่คติศาสนาพุทธยังไม่สามารถเข้ามาเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้ไปหมดได้ และคติศาสนาคริสต์ก็แทบจะมีอิทธิพลน้อยมากในสังคมของชาวลาวโซ่ง/ไทดำ

สังคมลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทย จึงเป็นสังคมที่แสดงให้เห็นลักษณะพหุทัศน์ทางความเชื่อโดยยังมีระบบความเชื่อในคติผีแถนผีด้ายเป็นแกนสำคัญที่ยึดโยงความเป็นสังคมอยู่ ลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยจึงมีทั้งกลุ่มที่นับถือผีและพุทธร่วมกัน และกลุ่มที่นับถือคริสต์ศาสนา ลักษณะดังกล่าวได้แสดงให้เห็นพลวัตในจักรวาลทัศน์และโลกทัศน์ ซึ่งเกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาสู่บริบทที่แตกต่างไปจากเงื่อนไขแวดล้อมที่เคยเป็นมาในอดีต การปรับตัว เปลี่ยนแปลงในการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ ระบบความเชื่อ โดยเฉพาะจากการศึกษาในพิธีศพที่เราพบจึงเป็นพลวัตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง

สรุป

แบบแผนพิธีกรรมความตายและกระบวนการปฏิบัติของพิธีศพลาวโซ่ง/ไทดำ ได้ดำเนินไปตามโครงสร้างหลักของระบบความเชื่อเรื่องผีแถนและผีบรรพชน (ผีดำ) สอดคล้องและสอดคล้องกับตำราบทสวดในพิธีศพที่บันทึกไว้และใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยอยู่ในกรอบระบบจักรวาลทัศน์แบบคู่ชุนานแบบเมืองฟ้า-เมืองลุ่ม แม้ว่าชาวลาวโซ่ง/ไทดำจะอพยพโยกย้ายเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยมายาวนานกว่าสองร้อยปีแล้วก็ตาม แต่ก็ยังสามารถรักษาโครงสร้างและแบบแผนพิธีกรรมในระบบความเชื่อเรื่องผีแถนและผีบรรพชน (ผีดำ) ไว้ได้อย่างเด่นชัด ซึ่งช่วยให้ยึดโยงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านที่มาและการดำรงอยู่ของระบบเครือญาติและสายตระกูล อีกทั้งยังสามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายระหว่างชุมชนจากโครงสร้างสังคมชุดนี้ได้อย่างกว้างขวางขึ้นในระดับชุมชนต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและต่างประเทศ จึงทำให้เห็นความผูกพันเหนียวแน่นของบรรดาชาวไทดำที่ต่างก็รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม

องค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมความตายยังคงสามารถรักษาโครงสร้างและเนื้อหาตามแบบแผนปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ประกอบพิธีที่เรียกว่า หมอเขยหรือเขยกก ยังคงรักษาทบาทและสถานะของการเป็นผู้นำพิธี ตลอดจนบรรดาเขยหมาม แม่แหว่ และช่างแหว่ ยังคงทำหน้าที่เพื่อสร้างเครื่องประกอบพิธีกรรมให้มีความสมบูรณ์ตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ ที่สำคัญคือตำราหรือบทสวดในพิธีศพที่เรียกกันว่า “ความบอกทาง” แทบจะไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ เว้นแต่เพิ่มเติมรายละเอียดของเส้นทางเดินทางของ “ขวัญผี” ตามเส้นทางบนโลกมนุษย์ที่ผันแปรไปตามเส้นทางอพยพตามประวัติศาสตร์ของแต่ละชุมชน เส้นทางดังกล่าวดำเนินต่อเนื่องไปจนบรรจบกันที่เมืองลออันเป็นเมืองต้นกำเนิดของชาวไทดำทั้งหมดอย่างไม่ผิดเพี้ยน เนื่องจากยังคงอาศัยการสืบทอดตำราบทสวดศพตามจารีตประเพณีในอดีต จากการศึกษาตำราพิธีศพที่ปฏิบัติในเมืองแฉง (เวียดนาม) รวมทั้งบทสวดศพที่ใช้ในดินแดนสิบสองจุไทที่ได้มีการรวบรวมไว้โดย Ngô Đức Thịnh และ Cẩm Trọng (1999) เปรียบเทียบกับตำราพิธีศพในกลุ่มลาว

โฆง/ไต่ดำในประเทศไทยซึ่งอพยพจากดินแดนเดิมมานานกว่าสองร้อยปี ตำราสวดศพจากที่ใช้กันในดินแดนสิบสองจุไทกับในประเทศไทยยังมีความคล้ายคลึงกันทั้งในรูปคำ รูปประโยค เนื้อหา ระบบความเชื่อ รวมไปถึงการรักษาข้อกำหนดในการปฏิบัติพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอนให้เป็นไปตามที่กำหนดในตำราพิธีศพด้วย มีข้อสังเกตเพิ่มว่า เริ่มมีการเพิ่มคำบางคำ เช่น คำว่า “นรก” และ “หม้อนรก” ในบทสวดของกลุ่มลาวโฆง/ไต่ดำในประเทศไทยบางแห่งแล้ว ปรากฏเป็นหลักฐานที่แสดงอิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามา ซึ่งไม่เคยปรากฏในตำราความบอกทางที่ใช้ในพิธีศพของกลุ่มไต่ดำในดินแดนสิบสองจุไท นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากแบบแผนปฏิบัติในขั้นตอนพิธีศพซึ่งยังรักษาประเพณีแบบดั้งเดิมไว้ร่วมกันอย่างมาก แม้จะพบว่าการเพิ่มรูปแบบขั้นตอนพิธีกรรมตามแบบพุทธเข้ามาแทรกดังพิธีศพที่ผู้เขียนได้พบเห็นเชิงประจักษ์และศึกษาจากการเข้าร่วมพิธีศพลาวโฆง/ไต่ดำในภาคสนามที่จังหวัดนครปฐม แต่ก็ยังดำเนินไปภายใต้โครงสร้างลำดับพิธีกรรมแบบคติผีแถนผีดำในแบบที่มีอยู่เดิม

ดังนั้นพิธีศพของลาวโฆง/ไต่ดำจึงสะท้อนให้เห็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของชีวิตมนุษย์จากสถานะที่มีชีวิตเปลี่ยนผ่านไปสู่สถานะที่ไร้ชีวิต ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านนี้เองถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญที่มนุษย์จะได้อธิบายความหมายที่ปรากฏขึ้นในระหว่างการเปลี่ยนผ่านจากโลกของคนมีชีวิตอยู่ไปสู่โลกแห่งความตาย สัญลักษณ์และความหมายต่าง ๆ ที่ปรากฏในพิธีศพโดยเฉพาะขวัญผีของผู้ตายซึ่งทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์หลักในการเดินทางไปสู่จุดหมายและสื่อความหมายให้บรรลุปเป้าหมายเชิงอุดมคติทางระบบความเชื่อ ได้ช่วยทำความเข้าใจว่ามนุษย์ได้สร้างระเบียบแบบแผนของพิธีกรรมผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ความหมายต่อช่วงการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของชีวิตมนุษย์จากโลกที่มีชีวิตอยู่ไปสู่โลกหลังความตาย และความหมายดังกล่าวได้ผูกโยงเข้ากันเป็นระบบความคิดที่เราเรียกว่าโลกทัศน์และจักรวาลทัศน์ที่ผู้คนในสังคมต้องการให้มันนำพาไปสู่เป้าหมายเชิงอุดมคติทางด้านความเชื่อและแบบแผนการปฏิบัติที่มุ่งหมายในเชิงอุดมการณ์ทางสังคมของชาวลาวโฆง/ไต่ดำซึ่งได้มีการปรับตัวอย่างมีพลวัตอีกด้วย

ในเชิงจักรวาลทัศน์ การปรับเปลี่ยนความหมายในระบบความเชื่อ พบว่ามีการปรากฏร่องรอยอิทธิพลพุทธศาสนาในตำราพิธีศพของกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยให้เห็นในบางพื้นที่ ปรากฏการใช้คำว่านรกและหม้อนรกเพิ่มเติมเข้ามาในบทสวดศพที่ใช้กันในกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทย ดังตัวอย่างที่ปรากฏในบทสวดศพต้นฉบับสำนวนจากเพชรบุรี แพร่หลายสู่นครปฐม นครสวรรค์ ชุมพร และสุราษฎร์ธานี เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับของโครงสร้างคติจักรวาล เพราะยังคงเป็นส่วนที่เข้ามาเสริมความคิดในระบบความเชื่อในคติผีแถนผีดำ และยังคงรักษาโครงสร้างสัณฐานจักรวาลแบบเมืองฟ้า-เมืองลุ่มแบบเดิมเอาไว้ได้

ในเชิงโลกทัศน์ ความหมายและอุดมการณ์ของพิธีกรรมความตาย ได้สะท้อนให้เห็นระบบความคิดและความเชื่อในโลกหลังความตายที่แสดงความสัมพันธ์ทางสังคมในแบบแผนระบบเครือญาติสายตระกูลของชาวลาวโซ่ง/ไทดำไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะระบบที่เรียกว่า “ด้า” และระบบที่เรียกว่า “สิ่ง” ก็คือสายตระกูลเดียวกัน ระบบสายตระกูลดังกล่าวได้แสดงความเด่นชัดของการนับตระกูลในแบบฝ่ายชาย (patriarchy) คือการสืบคำปู่และการเลี้ยงผีสายพ่อเป็นหลัก พิธีกรรมความตายจึงเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดแบบแผนปฏิบัติไม่เพียงแค่การให้ความเข้าใจเรื่องชีวิตหลังความตาย แต่ยังเป็นส่วนที่ช่วยธำรงระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวลาวโซ่ง/ไทดำให้ผูกพันกันไว้ด้วย นอกจากนี้พิธีศพยังมีบทบาทสำคัญต่อโลกทัศน์ทางประวัติศาสตร์ ในการตอกย้ำความหมายของสำนึกถิ่นฐานปิตุภูมิและดินแดนต้นกำเนิดของกลุ่ม ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญด้านหนึ่งของลักษณะจิตสำนึกแบบคนพลัดถิ่นฐานบ้านเกิด (diaspora as type of consciousness) ด้วยการเน้นย้ำความทรงจำของการเดินทางเคลื่อนย้ายจากดินแดนต้นกำเนิดในประวัติศาสตร์ และบอกกล่าวให้ขวัญผีเดินทางกลับไปดินแดนนั้น ซึ่งกลุ่มลาวโซ่ง/ไทดำในประเทศไทยได้เพิ่มเติมเรื่องราวการเดินทางของขวัญผีกลับดินแดนปิตุภูมิเพื่อขึ้นเมืองฟ้าโดยใช้เส้นทางที่เกี่ยวข้องกับที่ตนอพยพเคลื่อนย้ายอยู่ในประเทศไทยเข้าไปอีกด้วย เพราะฉะนั้นความตายของลาวโซ่ง/ไทดำจึงมิใช่เพียงแค่ความหมายของชีวิตหลังความตายเพียงเท่านั้น แต่ชีวิตหลังความตาย

ถูกปลูกให้มีความหมายร่วมกับถิ่นฐานต้นกำเนิดก่อนจะไปสู่ดินแดนของผีบรรพชนในสายปิตุภูมิ ซึ่งกลายเป็นความเชื่อมต่อระหว่างมิติทางประวัติศาสตร์กับระบบความเชื่อและสถานที่ที่ต้องสัมพันธ์ยึดโยงกันไว้ในระบบสัณฐานของจักรวาลแบบคู่ขนานเมืองฟ้า-เมืองลุ่ม ตามที่ปรากฏในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในโลกมนุษย์และเมืองฟ้าอย่างเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงถึงกัน โดยจะยังคงดำเนินต่อไปอย่างสัมพันธ์กันนิรันดร์ไม่สิ้นสุด จิตสำนึกดังกล่าวได้พัฒนาขึ้นมาอย่างมีพลวัตและสร้างความผูกพันของการเป็นพวกเดียวกันอย่างเหนียวแน่น

ตำรา (text) บทสวด “ความบอกทาง” ในพิธีศพ รวมทั้งพิธีศพในฐานะพิธีกรรม จึงมิใช่เพียงแค่ต้องการบอกขั้นตอนของการปฏิบัติพิธีให้ถูกต้องตามประเพณีเท่านั้น แต่เป็นคลังมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญที่ทำหน้าที่บันทึกความทรงจำที่แสดงประวัติศาสตร์ จิตสำนึกแบบคนพลัดถิ่นต่อถิ่นฐานต้นกำเนิด และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์สังคมกับระบบความเชื่อในระดับจักรวาลทัศน์ โดยผ่านการกำกับในตำราบทสวดและการปฏิบัติในพิธีศพ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnic identity) ที่ช่วยธำรงรักษาภาวะทางชาติพันธุ์ (ethnicity) ของลาวโซ่ง/ไทดำในพื้นที่ต่าง ๆ ไว้อย่างมีความหมายด้วย

เชิงอรรถ

- 1 ผู้เขียนใช้คำว่าลาวโซ่ง/ไทดำ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ร่วมกัน คำว่า “ลาวโซ่ง” (รวมถึงบางกรณีที่ใช้คำว่า “ไทยโซ่ง” “ไทยทรงดำ”) เป็นคำที่นิยมใช้เรียกตนเองของคนกลุ่มนี้ในดินแดนประเทศไทย ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และคุณสมบัติทางชาติพันธุ์ร่วมกันกับกลุ่มที่เรียกว่า “ไทดำ” อันเป็นคำเรียกที่ใช้กันอย่างกว้างขวางกว่าของคนกลุ่มนี้ ซึ่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมในพื้นที่สิบสองจุไทยและกระจายตัวในบริเวณต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- 2 รายละเอียดสำนวนเอกสารโบราณเหล่านี้อ้างอิงไว้ในรายการบรรณานุกรม
- 3 ดูสำนวนความโทเมืองฉบับเมืองแกลงได้ใน พิเชฐ สายพันธ์ (2556: 115-138) เปรียบเทียบกับความโทเมืองจากเมืองหม่วยใน (Chamberlain, James R., 2529: 71-109) และสำนวนเมืองหม่วยจากฉบับลายมือของ เกิมจ่อง (Cầm Trọng) ใน ยุคติ มุกดาวิจิตร (2557)
- 4 ดูบทสวดศพสำนวนต่าง ๆ ที่ได้อ้างอิงไว้ในบรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารต้นฉบับอักษรไทดำ

บทสวดศพลาวโซ่ง/ไทดำสำนวนปู่โอบ เพชรบุรี-นครปฐม สำนวนต้นฉบับมาจากบ้านเพี้ยเมืองเพชรบุรี “คู ชวง สิงล่อ” (ชื่อไทดำของอาจารย์ขวลิต อารยุดิธรรม) ทำการรวบรวมและคัดลอกเมื่อ พ.ศ. 2544 เขียนเป็นอักษรไทดำและอักษรไทย เก็บไว้ที่สมาคมไทดำ(ประเทศไทย)

บทสวดศพลาวโซ่ง/ไทดำสำนวนหมอคุณ สุราษฎร์ธานี มาจากสำนวนเดิมที่เป็นของปู่โอบที่ย้ายจากเพชรบุรีไปอยู่ที่บ้านดอนขมิ้น นครปฐม ซึ่งเป็นคนในสายตระกูล (สิง)เดียวกับหมอคุณ เขียนเป็นอักษรไทดำและอักษรไทย

บทสวดศพลาวโซ่ง/ไทดำสำนวนอ้างอิงโดยวิศรุต สุพรรณบุรี บทสวดสำนวนนี้พบที่ตำบลดอนมะเกลือ อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ต้นฉบับอักษรไทดำและอักษรไทย ในระบบการเขียนของลาวโซ่ง. วิศรุต สุวรรณวิเวก. 2524. วิทยานิพนธ์การศึกษาหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จารึกภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บทสวดศพลาวโซ่ง/ไทดำสำนวนจากนครสวรรค์ ของหมอน้อย ชุมพร ต้นฉบับเป็นอักษรไทดำเป็นบทสวดที่หมอน้อย ชุมพร เป็นผู้เก็บรวบรวมสะสมไว้

บทสวดศพสำนวนลอ วัน คอ เมืองแฉง (เดียนเบียนฟู) ต้นฉบับเดิมเขียนด้วยอักษรไทดำของพ่อเผ่าลอ วัน คอ หมอเขยพิธิศพแห่ง บ้านหนองบัว เมืองแฉง (เดียนเบียนฟู) สำนวนเอกสารนี้ไว้เมื่อ ปี พ.ศ. 2543

บทสวดศพบันทึกด้วยอักษรไทดำสำนวนรวบรวมโดย โง่ ดี๊ก ถิ่นห์ และ เกิม จ่อง (Ngô Đức Thịnh, Cẩm Trọng 1999: 889-920) บันทึกด้วยอักษรไทดำเรียกตอนที่บันทึกนี้ว่า “ส่งผีตายขึ้นเมืองฟ้า”

ภาษาไทย

โกศล แยมกาญจนวัฒน์. 2545. ลาวโซ่งกับความเชื่อในพิธีศพ. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

จิราพร เจริญสุข. 2517. พิธีศพของลาวโซ่ง ที่อำเภอบ้านดอน อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพิเชฐ สายพันธ์ (บก.). 2553. *ทฤษฎีบ้านเมือง: ศาสตร์อาจารย์คำ จอغبการศึกษาชนชาติไท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บก.). 2556. *ด้วยรัก เล่มที่ 2 ชนชาติไท รวมบทความในโอกาส ศาสตร์อาจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ 72 ปี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สร้างสรรค์ จำกัด.

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2561. *ด้า แถน กำเนิดรัฐไท สวรรกรากต้นตอ คนไท ชุมชนไท-ลาว และความเป็นไท/ไต/ไทย/สยาม*. กรุงเทพฯ: ชนนิยม.

จิรัฐมิ เสนาคำ. 2547. “แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์.” ใน *ว่าด้วยแนวทางการ ศึกษาชาติพันธุ์*, หน้า 191-286. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ถนนม คงยิ้มละมัย. 2557. *วรรณกรรมท้องถิ่นไทยทรงดำ*. พิพิธภัณฑสถานธนอม บ้านหนองจิก ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. 2538. *พระราชพงศาวดารฉบับกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับโรงเรียนสวนกุหลาบ. ที่ระลึกครบรอบวันสิ้นพระชนม์ปีที่ 52 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 1 ธันวาคม*.

บังอร ปิยะพันธุ์. 2529. *ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปรานี วงษ์เทศ. 2543. *สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

พิเชฐ สายพันธ์. 2552. “เตียนเบียนฟู (เมืองแฉ่ง) ในประวัติศาสตร์ลายลักษณ์และ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์กลุ่มไทในเวียดนาม.” ใน *ธัญญาทิพย์ ศรีพนา*. (บก.), *เวียดนามหลากหลายมิติ*, หน้า 158-194. กรุงเทพฯ: เลคแอนด์ฟาวเท่นปรีนติ้ง.

พิเชฐ สายพันธ์. 2554. “เมืองแฉ่ง-เตียนเบียนฟู: การเมืองชาติพันธุ์และการเปลี่ยนผ่านสู่ สังคมนิยมของกลุ่มไทในเวียดนาม” *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* 1: 9-46.

พิเชฐ สายพันธ์. 2556. “ความโหดเหี้ยมจากเมืองแฉ่ง.” ใน *ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บก.), ด้วย รัก เล่มที่ 2 ชนชาติไท รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ 72 ปี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

- ภักธียา ยิมเรวัต. 2544. *ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- มยุรี วัดแก้ว. 2521. *การศึกษาโครงสร้างสังคมของลาวโซ่ง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาศักดิ์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2557. *ประวัติศาสตร์ไทดำ: รากเหง้าวัฒนธรรมสังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- เรณู เหมือนจันทร์เขย. 2541. *การศึกษาอิทธิพลของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวไทยโซ่งที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต: กรณีศึกษาหมู่บ้านแหล่งกะเจา 2 ตำบลลำลูกบัว อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เรณู เหมือนจันทร์เขย. 2542. *โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยโซ่ง*. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- วาสนา อรุณกิจ. 2529. *พิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่ง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศรุต สุวรรณวิเวก. 2524. *ระบบการเขียนของโซ่ง*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิราพร ณ ถลาง. 2542. “ตำนานสร้างโลกของคนไท: ตัวอย่างการศึกษาวัฒนธรรมจากตำนาน”. ใน *สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย*, หน้า 88-115. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2534. “ความเชื่อเรื่องแกนในไทยดำ: ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย,” *เมืองโบราณ*. 17(3): 12-35.
- สมิตร ปิติพัฒน์. 2534. “ศาสนาและความเชื่อของไทยดำ,” *เมืองโบราณ*. 17(3): 42-49.
- สมิตร ปิติพัฒน์. 2536. “ข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยลาวโซ่งและไทดำในประเทศไทย.” ใน *สถานภาพทางการวิจัยเรื่องพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มลาวไทดำ ไทขาว เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่องสถานภาพและแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท*. 10-13 กันยายน 2536 จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

- สุมิตร ปิติพัฒน์. 2538. “ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยลาวโซ่งและไทดำในประเทศไทย” ใน *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. 2545. *ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไท สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนดำ และพูนสุข ธรรมาภิมุข. 2520. *ลาวโซ่ง: รายงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. 2540. *ลาวโซ่ง: พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ*. รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- อวยพร ชื่นกลิ่นรูป และสุรณี กุลโกวิทย์. 2517. *ประเพณีการทำศพของลาวโซ่ง*. รายงานการวิจัยคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุดม เขยกิจวงศ์. 2545. “การทำศพของชาวไทยทรงดำ(ไทยโซ่ง)”. ใน *ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

ภาษาอังกฤษ

- Bell, Catherine. 1992. *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Chamberlain, James R. 2529. “ความโหดเหี้ยมจากเมืองหม่วย”. แปลจาก “The Black Tai Chronicle of Muang Muay, Part I: Mythology” ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับ 8 กุมภาพันธ์ 2529*, หน้า 71-109.
- Condominas, Georges. 1980. *L’Espace Social: A Propos de l’Asie du Sud-Est*. Paris: Flammarion.
- Cohen, Robin. 1996. “Diasporas and the Nation-State: from Victims to Challengers,” *International Affairs* 72(3): 507-520.
- Cohen, Robin. 1997. *Global Diaspora: An Introduction*. Seattle: University of Washington Press.

- Đặng Nghiêm Vạn. 1998. "The Flood Myth and the Origin of Ethnic Groups in Southeast Asia." *Ethnological and Religious Problems in Vietnam*. Hanoi: Social Sciences Publishing House.
- Gennep Van Arnold. 1960. *The Rites of Passage*. London: Routle & Kepan Paul.
- Hartmann, John. 1981. *Complication on a Tai Dam origin myth*. AL May, 183-201.
- Lafont, P-B. 1955. Notes sur les familles Thai Noires de Son-la et Nghia-lô. *Anthropos* 50. 797-809.
- Pitiphat, Sumitr. 1980. "The Religion and Beliefs of the Black Tai, and a note on the study of cultural origins," *The Journal of the Siam Society* 68 part 1: 29-38.
- Safran, William. 1991. "Diasporas in Modern Societies: myths of homeland and return," *Diaspora* 1(1): 83-99.
- Safran, William. 1999. "Comparing Diasporas: A Review Essay," *Diaspora* 8(3): 255-291.
- Turner, Victor W. 1970. *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. University of Chicago: Aldine Publishing Company.
- Vertovec, Steven. 1997. "The Meaning of 'Diaspora,' Exemplified among South Asian Religians." *Diaspora* 6(3): 277-299.
- Vertovec, Steven. 2000. *The Hindu Diaspora*. London: Routledge.
- Yoshihisa Kashima. 2014. How can you capture cultural dynamics? Cultural Psychology, a section of the Journal *Frontiers in Psychology*. Retrieved from www.ncbi.nlm.nih.gov (23 August 2017)

ภาษาเวียดนาม

Cầm Trọng. 1978. *Người Thái ở Tây Bắc Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.

Cầm Trọng – Kashinaga Masao. 2003. *Danh sách tổ tiên họ Lò Cầm, Mai Sơn – Sơn La*. Hà Nội: Nxb. Thế giới.

Cầm Trọng. 2005. *Những hiểu biết về người Thái ở Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.

Đặng Nghiêm Vạn. 1977. *Tư liệu về Lịch sử và Xã hội Dân tộc Thái*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.

Ngô Đức Thịnh, Cầm Trọng. 1999. *Luật tục Thái ở Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa Dân tộc.